

УДК 351.755.6(497.1)"1945/1951"
347.172(497.1)"1945/1951"

СТАВ ВЛАСТИ НОВЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ О РЕШАВАЊУ ПРОБЛЕМА РАЗДВОЈЕНИХ ПОРОДИЦА (1945–1951)¹

Мр Младенка ИВАНКОВИЋ
Институт за новију историју Србије

АПСТРАКТ: На основу анализе 127 нових и до сада необрађиваних докумената – молби, притужби и жалби грађана упућених Кабинету маршала Југославије у периоду 1945–1951. године, као и на основу релевантне постојеће литературе, извршили смо, у мери у којој је то било могуће, реконструкцију става власти нове Југославије о решавању питања раздвојених породица у посматраном периоду.

Кључне речи: Југославија, економска емиграција, људска права, проблем раздвојених породица

У теорији и пракси примене закона којима се регулишу одређени односи, права и обавезе грађана настањених на територији неке државе уобичајено је да се, у недостатку правно уобличене и кодификоване регулативе, примењују одредбе законских аката по територијалном принципу, односно да се као важећи и даље сматрају закони држава које су постојале на том простору, чак и у случају када су оне доживеле територијално и друштвено преуређење.

У периоду којим се бави наш рад проблематика издавања путних исправа грађанима новонастале Демократске Федеративне Југославије,² односно Федеративне Народне Републике Југославије³ није била регулиса-

---

¹ Овај чланак је настао у оквиру пројекта Института за новију историју Србије „Држава, друштво, политика”.

² У даљем тексту ДФЈ.

³ У даљем тексту ФНРЈ.

на новим законом, тако да су се, по аутоматизму, примењивале одредбе закона донесених у време постојања Краљевине Југославије,⁴ или чак Краљевине СХС, у случајевима где није постојала новија правна регулатива.⁵ Следствено томе за добијање путних исправа за одлазак у иностранство у првим послератним годинама, „за издавање заграничног пасоша надлежна је (била) она власт, на чијем подручју потраживалац пасоша стално борави”⁶ а у случају потребе „Министарство унутрашњих дела разматраће само жалбе појединаца, те ће оснажити или поништити одлуку првостепене власти”.⁷

У посматаном периоду можемо, са гледишта могућности остваривања права на добијање путних исправа за путовање у иностранство у циљу спајања породице, разликовати неколико периода. Ови периоди нису били одређени писанима законима, већ су били диктирани разлозима који су зависили од могућности реализације вођења предвиђене спољне и унутрашње политике нове Југославије. Најповољнији период за добијање путних исправа је био за време функционисања Привремене владе ДФЈ, наравно после завршетка ратних дејстава. Релативно повољан период за добијање путних исправа, судећи према расположивој грађи, био је период до средине 1951. године. То је била година која је следила успешном завршетку петогодишњег плана, сукоб са Инфорбироом је био преброђен и југословенске власти су, вероватно, оцениле да су стекле позицију да самосталније уреде ову проблематику. На основу расположивих докумената можемо са сигурношћу претпоставити да је дефинисање будућих, рестриктивнијих, прописа било разматрано и раније, али да се очекивао моменат, повољан нарочито на спољнополитичком плану, када ће, фактички већ присутно поступање по овој материји, моћи да буде изражено и у писменој форми.⁸

⁴ У даљем тексту КЈ.

⁵ Као што је то био случај са „Правилником о издавању и визирању путних исправа”. *Службене новине Краљевине СХС*, број 216, 28. септембар 1921. године.

⁶ Исто.

⁷ Исто.

⁸ Осим ових чисто формалноправних разлога, којима се није могло ништа замерити, сем дужине чекања на њихово усвајање, дуго чекање на доношење прописа је имало и своју, са људског и родитељског становишта, некоректну и мрачну страну. Радило се о томе да су многи родитељи који су непосредно по завршетку рата, или нешто касније, поднели захтев за решавање својих молби по питању спајања породица, у тренутку подношења испуњавали, тј. њихова деца су испуњавала један од основних захтева, а то је да су била у узрасту када је било дозвољено да им се одобри излазак из земље и одлазак код родитеља. Међутим, на основу анализираних грађе и сазнања из литературе, као и пратећи логику размишљања власти у новој Југославији, дошли смо до закључка да је код многих захтева решавање отезано под разним изговорима, а са једном једином сврхом – да деца достигну ону старосну границу када им важећи прописи више нису дозвољавали излазак из земље. Од многих примера, навешћемо један индикативан случај – Јелене Војводић из Висконсина, САД. Она није успела да доведе к себи кћерке пре почетка ратних сукоба, али је зато већ крајем 1945. године прибавила сва неопходна документа за њихов долазак

У периоду након маја 1951. ови прописи су били и формално уобличени. На иницијативу Александра Ранковића као ресорног министра,⁹ највиши партијски орган нове Југославије је донео Уредбу о начину решавања молби за путне исправе породица економских емиграната.¹⁰ Уредбом је била уважена реалност да је изванредан број југословенских држављана још пре рата емигрирао у иностранство из економских разлога и тамо се стално настанио, узевши тамошње држављанство, док су њихове породице остале у земљи. Констатовано је да постоје захтеви породица оваквих економских емиграната да им се издају путне исправе за иселење у иностранство како би породица живела заједно, да таквим захтевима треба излазити у сусрет и молбе по правилу решавати позитивно уколико су у складу са важећим законским пропусима. Ближе су одређене и категорије становника чијим молбама се могло удовољити: били су то супружници економских емиграната, њихова деца и родитељи. Осим тога, било је предвиђено да се молба за иселење одобри и ради заснивања брачне заједнице са страним држављанином.

Анализом расположиве грађе смо утврдили да до периода који је непосредно претходио доношењу Уредбе није било значајнијих повреда права породица економских емиграната на добијање путне исправе. Након тога, повреде овог права су постале чешће, а грађани су се за заштиту својих права почели обраћати Кабинету маршала Југославије, или лично Јосипу Броз у Титу.

У пракси се показало да ранијим Правилником првостепено надлежне власти по републикама имају јако неуједначене критеријуме и да се, при доношењу одлука о издавању или ускраћивању путних исправа, превише ослањају на извештаје и препоруке месних власти које су често биле субјективне и као најмеродавнији принцип узимају допринос молиоца НОП-у и његово држање и активности после рата.¹¹

код породице у САД. Оне су тада имале девет и једанаест година. Међутим, поступак око добијања докумената је толико отежан да је молба, у складу са одредбама Уредбе и Расписа, била одбијена 26. октобра 1951. године. Архив Музеја историје Југославије (у даљем тексту АМИЈ), фонд Канцеларија Маршала Југославије (у даљем тексту КМЈ), I-5/18, писмо број 1340.

⁹ Milan Terzić, *Titova vještina vladanja, Maršal i Maršalat 1943–1953*, Podgorica, 2005, str. 265.

¹⁰ Текст саме Уребе нисмо пронашли, али смо анализом целокупног прегледаног материјала у овој, и у другим релевантним архивским институцијама, упоређивањем датума и временског периода до када је маршал лично прихватао или одбијао жалбе, уз сопствена додатна објашњења и коментаре, и временског периода од када је то чињено на основу његових кратких коментара којима је сличне жалбе прихватао или одбијао, понегде чак само уз парафирање, дошли смо до закључка о њеном постојању, као и о највероватнијем периоду њеног доношења. Пошто је сада постојао правни акт којим је била уређена ова материја, ма колико да је њен правни статус био, суштински, формалноправно дискутабилан, власти нове државе су га уважавале и примењивале.

¹¹ Због тога је непосредно после доношења Уредбе, која је *de facto* имала снагу закона, одсецима за пасошку и пограничну службу свих републичких министарстава, био послат и

Са постојањем Уредбе и њеним садржајем су, у посматраном периоду, биле упознате све заинтересоване међународне институције и организације, али не и југословенски грађани.¹²

Услед тешке економске ситуације КЈ је, до почетка Другог светског рата, напустио знатан број њених становника. Њихов одлазак је био, првенствено, мотивисан економским разлозима и као крајњи резултат је имао запошљавање у одредишним земљама, прихватање њиховог држављанства и стално настањивање. Ови економски емигранти су у домовини имали породице са којима су наставили да одржавају контакте. Редовно су одвајали и слали део своје зараде и материјално их помагали, а ређе се дешавало да неко од њих сакупи довољно средстава и да посети „стари крај”, како су га називали. Сви они су се трудили да у земљама усељења стекну некретнине и уштеђевину за период када престану да буду радно способни и остваре предвиђене услове за пензију. Неколико година пред очекивано пензионисање, а понекад и раније, прикупили би документа која су била потребна да у свој нови дом и нову домовину доведу и преостале чланове своје најуже породице: жену и децу. Услови под којима је то било могуће извести били су различито дефинисани законима земаља у којима су били настањени, али су у основи били слични и предвиђали дозволу доласка, боравка и стицања држављанства члановима породице уколико би била испуњена два главна услова: да се ради о „исправном грађанину” и да он поседује довољно материјалних средстава да може издржавати све чланове своје породице за које је тражио дозволу за усељење. Са друге стране, добијање дозволе за излазак из КЈ и потребних путних исправа било је регулисано Законом о исељавању.¹³ Уз одобрену дозволу уласка у одређену земљу, уредно поднета предвиђена документа и задовољење неопходних прописа везаних за регулисање војне обавезе и некажњавање, југословенске власти су, по правилу, одобравале исељење својих грађана.

Отпочињање Другог светског рата изазвало је пометњу и унело неред у свим областима љуског живота, па је узроковало и немогућност даљег одласка у циљу спајања породица. Иако су били удаљени од ратом захваћених подручја, грађани пореклом из Југославије су се, разумљиво,

---

један распис о начину решавања молби за путне исправе породица југословенских економских емиграната. Распис је служио за интерну употребу и, у неким случајевима, битно поштравао и ограничавао ионако већ рестриктивне одредбе предвиђене Правилником. Текст Расписа смо пронашли у Архиву Историјског музеја Југославије.

¹² До оваквог закључка смо дошли анализирајући наводе из молбе коју је маршалу упутио Винко Остојић из Торонта (Канада) који је преко Међународног Црвеног крста покушавао да добије документа за своје рођаке и том приликом, од ове организације, сазнао за најновије прописе којима је била регулисана област издавања путних исправа у Југославији. Сви остали грађани су се, у својим молбама маршалату, у периоду и пре и после њега, и даље позивали на одредбе већ поменутог старог „Правилника” који је важио раније.

¹³ „Закон о исељавању”, *Службене новине Краљевине СХС*, број 184, 15. август 1923. године

интересовали за развој ситуације у бившој домовини. На основу својих оријетација и афинитета опредељивали су се и изражавали подршку снагама Југословенске војске у отаџбини под вођством Драже Михаиловића или Народноослободилачком покрету под вођством Јосипа Броза Тита. Њихова удружења су прикупљала и слала помоћ у новцу и санитарском материјалу „својој” војсци на југословенском ратишту, објављивала у штампи вести о њиховој борби и давала објашњења и трудила се да се на сваки начин заузму за „своју ствар”.¹⁴

Са завршетакотом ратних дејстава изгледало је да су се стекли услови да се процеси око спајања породица који су ратом били прекинути наставе. Новонастала држава ДФЈ је намеравала да у потпуности изврши ревизију правног система, трудећи се при том да променама да облик што умеренији и што сличнији провереним законодавним системима. Њени руководиоци су били свесни неопходности утврђивања правних норми у областима које су се тицале поштовања и заштите људских права, нарочито у области међународног приватног права, пошто је то била једна од најосетљивијих, и пред очима светске јавности најуочљивијих манифестација поштовања закона, људских права и традиционалних демократских вредности. У недостатку новог закона, до чије је израде дошло тек након неколико година, била је, маја 1951. године, донесена напред већ споменута Уредба. У односу на претходна правна акта која су регулисала ову материју, Уредбом је била промењена надлежност за издавање путних исправа утолико што је сада за решавање молби било надлежно искључиво Министарство унутрашњих послова ФНРЈ,¹⁵ а не, као раније, министарство оне републике на чијој територији је подносилац молбе имао пребивалиште. Ниједна молба није, међутим, решавана без претходно прибављеног извештаја од Управе државне безбедности републике на чијој територији је подносиоц молбе имао пребивалиште. Ова тежња ка централизацији може бити схватљива уколико се узме у обзир да јединствени закон који би регулисао ову материју није постојао, а такође и да се настојало да се у самом врху власти оствари и директан и потпун увид у миграцију становништва, те да се она контролише,

¹⁴ Интересантно је напоменути да су сви подносиоци молби истицали да су за време рата помагали управо Народноослободилачки покрет и слали помоћ војсци маршала Тита, иако смо у неколико извештаја УДБ-е, из места у којем је живела породица подносиоца молбе, пронашли управо супротна обавештења. Ово сведочи о довитљивости подносилаца молби и тежњи да се пред новом влашћу подупре сопствена молба за добијање исправа за излазак из земље ради спајања породице додатним аргументима који, у суштини, у оваквим случајевима не би требало да буду релевантни.

¹⁵ Расписом је било изричито наглашено да „По свим молбама лица.. (која траже исправе за путовање у иностранство у циљу спајања породице)... доносиће решење ово Министарство, према томе републиканска министарства не могу.. (доносити никакве одлуке)... као што је то била пракса до сада. При достављању оваквих молби на решавање овом Министарству треба увек тачно и потпуно навести податке и дати мишљење да ли има основа да се молби удовољи или не, у смислу изнетих поставки.” АМИЈ, фонд КМЈ I-5/18.

обликује, усмерава и ограничи како се не би угрозио пројектовани процес обнове и изградње. Текст Расписа, који је после доношења уредбе био послат свим надлежним републичким министарствима, ближе је појашњавао одредбу о праву супружника да, при исељавању ради спајања породице, поведе и заједничку децу. Старосна граница за децу којој је дозвољено исељавање била је Уредбом већ спуштена на 14 година. Овим расписом је извршена додатна селекција када су у питању била деца старија од 14 година: „треба разликовати да ли су то мушка или женска деца... мушкој деци... неће се издавати исправе за исељење у иностранство, а уколико се ради о женској деци преко 14 година, издаваће им се исправе за исељење у иностранство само у оним случајевима ако та женска деца не полазе факултет, неку другу вишу школу или средњу завршну стручну школу, или ако нису запослена у привреди као радници, намештеници и сл.” На крају је остављена могућност супужнику, а углавном су у питању биле жене – мајке да, „ако... (у оваквим случајевима)... жели да се исели... без деце, тада... треба молбу... по правилу повољно решити”.¹⁶ Такође се дозвољавало и да се девојке иселе ради удаје, али уз услов који је важио и за женску децу старију од 14 година из претходног става.¹⁷ У даљем тексту се јасно и изричито наглашавало да: „Лицима, чији су хранитељи погинули у НОБ–и, не треба дозвољавати исељење ако то траже из разлога што овде нису збринуте, пошто би то могло негативно дјеловати на исељенике. Предузети потребне мере да се таква лица збрину.”¹⁸

Овај распис је био послат одсецима за пасошку и пограничну службу свих министарстава унутрашњих послова по народним републикама. Наглашено је да: „По свим молбама... доносиће решење ово Министарство... (републичка министарства не могу да решавају, могу само да достављају овакве молбе на решавање, при чему)... треба увек тачно и потпуно навести податке и дати мишљење да ли има основа да се молби удовољи или не, у смислу изнетих поставки.”¹⁹

Одредбе које су оштро повлачиле границу и врло селективно одређивале услове под којима се деци и омладини одобрава право на излазак из земље ради одласка већ исељеним родитељима и ради спајања породица могу се објаснити и, са становишта вођења државне социјалне политике, успешно бранити потребом да се осигура задржавање младог нараштаја у домовини и вером да се то чини управо у његовом интересу, јер је нова Југославија прави оквир за њихов најправилнији и најпотпунији развој, те да може пружити перспективе какве ти млади људи не могу наћи нигде

¹⁶ Из текста Расписа.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Исто.

другде. Родитељима који су цео свој радни век и најбоље године живота провели у земљама у којима је преовладавао потпуно другачији систем вредности, радећи и најтеже послове у жељи да својим потомцима остваре услове за материјалну сигурност, овакави разлози нису били схватљиви и, још мање, прихватљиви. И поред тога што су били информисани да су се у Југославији десиле промене, не само територијалне већ и системске, нису прихватили да тај нови начин размишљања и поимања света неминовно повлачи и квалитативно другачији начин уређења међуљудских односа у свим сферама живота, па да ни она која се тиче регулисања начина одласка из земље неће остати суштински иста, чак и када су, декларативно, још увек били важећи стари закони и правила која су, како су они сматрали, ишла у прилог њиховим захтевима да се дозволи долазак њихове деце к њима у циљу спајања породице. Индикативан је пример Мате Десантића, настањеног у Источној Индијани, у САД-у. Он пише: „Слободан сам друже Маршале упутити Вам овај допис у предмету издавања путнице мојој јединици кћерки Мирјани Десантић, ћаку Економског Техникума на Ријечи... Моја супруга... је добила путницу за путовање у САД, т.ј. к мени. Међутим, моја кћерка је поднела молбу за издавање путнице за САД Министарству унутрашњих послова НРХ Загреб...²⁰ Та јој је молба одбијена. Њена жалба на Министарство унутрашњих послова ФНРЈ Београд... је такођер одбијена.”. Отац, и поред тога што су у питању решења надлежних установа, сматра да су за неповољно решење одговорни нечија самовоља и непознавање закона и зато се обраћа највишој инстанци – лично Јосипу Брозу Титу²¹ за помоћ: „Како сматрам да је њена молба за путницу без разлога одбијена, чиме јој је учињена велика неправда и тиме је дошла у једну тешку ситуацију, то се обраћам на Вас, друже Маршале, молбом да ту неправду изволите уклонити”. У жељи да своју молбу што боље поткрепи и докаже да се заиста ради о повреди важећих законских прописа, он таксативно наводи чланове још увек важећег (по његовом схватању) Правилника о путним исправама по којима је одбијена молба његове кћерке за издавање путне исправе и образлаже због чега сматра да је у питању грешка надлежних служби: „По члану 12 Правилника... Први разлог из споменутог прописа, њена малодобност не постоји, пошто на дан издавања негативног ријешења је већ била пунољетна, јер је рођена 18 травња 1934.г. Други разлог такође не постоји јер је молби приложила увјерење јавног тужиоца, Ријека... из којег слиједи да није кажњавана, нити да се против ње води поступак. Према томе

²⁰ Највероватније да је то било пре доношења Уредбе од маја 1951. године. Примедба аутора.

²¹ Када се погледа просторна форматизација текста писма, очљиво је да га је молилац писао врло пажљиво, уважавајући сва правила уредно и са поштовањем конципираног службеног дописа. Већ и сам наслов говори о томе да се господин Десантић потрудио да га наслови што правилније и потпуније: „Другу Маршалу Југославије Јосипу Брозу – Титу, Претседнику и министру Народне одбране Владе ФНРЈ”. АМИЈ, КМЈ, I - 5/18, писмо 1112.

би постојао само трећи разлог да, наиме, није навела оправданих разлога за путовње у иноземство, т.ј. к мени у САД.” Отац, затим, указује на то да је оваквим поступањем власти читава породица доведена у неугодан положај јер његова супруга, која је добила документа за иселјење... „не може да пође на пут у САД с разлога јер не може да остави нашу јединицу кћерку неопскрбљену... Тако је настала ситуација да би кћерка морала остати у старом крају без својих родитеља и неопскрбљена.”²² Ако се подсетимо да се према најновијој Уредби сматрало да омладина у ФНРЈ може да живи самостално већ од своје четрнаесте године, при чему је нарочито било наглашено да се документа за излазак из земље не издају девојкама које су на школовању, те да је било предвиђено да се свима који остану без хранитеља мора обезбедити брига и старатељство, разумљиво је што је ова молба била неповољно решена.

У групи родитеља који су, због непознавања фактичке ситуације у новој Југославији, а из најбољих намера према својој деци, своје молбе маршалу образлагали на контрапродуктиван начин био је и Јанко Вукшић из Њу Вестминстера (New Westmionster), у Канади. Он је молио да се одобри издавање путних исправа његовом сину, Јанку Вукшићу млађем, који би, после мајчине смрти, у породичној атмосфери „окружен љубављу и свима удобностима... са успехом довршио потребне школе” Отац је писао да је: „Моја... нарочита жеља да се син Јанко мени придружи у сврху школовања. А после његовог школовања оба (двојица) би се вратили у Југославију... (обећавао је отац) он да са својим техничким знањем и до оног доба перфектним владањем енглеским језиком и познавањем тамошњих прилика... (би могао) да помогне на даљњој изградњи драге нам домовине – а ја да оставим своје истрошено тијело земљи из које сам потекао” Нема сумње да је и ова молба била одбијена, мада о томе нисмо нашли изричите потврде. Власти у новој Југославији су, како се из целокупног њиховог поступања по овој материји намеће закључак, сматрале да западни образовни систем не може произвести било какав кадар који би могао служити успешној изградњи какву су оне пројектовале за будућност нове државе.²³

Као један од интересантнијих издвојили смо и случај Ане Шоштар Бешан, која је била друга генерација иселеника у САД (рођена у САД-у од родитеља који су већ били натурализовани југословенски иселеници) и као

²² Исто.

²³ АМИЈ, фонд КМЈ, I-5/18, писмо 435. Много више успеха од њега, који је имао да понуди само обећања за која није било сигурно да ће их син, када одрасте, заиста и одржати, имао је Мато Брашић из Чикага, САД, који је молио да се одобри долазак само његовој жени, док су његова три сина, која су, како је било проверено, заиста учествовала у НОБ-у, остала са својим породицама да живе у Југославији. Важан је, при том, био и економски моменат, јер је Мато редовно слао помоћ својим синовима и народном одбору у своме месту у инострану валути.

таква имала америчко држављанство. Она се, заједно са мајком, вратила у Југославију 1921. године, да негују стару тетку и да је, касније, достојно сахране јер је била тешко болесна, без материјалних средстава и ближе родбине. Тетка је, међутим, уз њихову негу дуже поживела, а Ана је кренула на кројачки занат и изучила га, заљубила се у мештанина и удала против воље свог оца (који је остао у САД-у) и без његовог благослова, задржавши америчко држављанство. Док је трајало убеђивање са оцем, који није хтео да се помири са насталом ситуацијом и да пошаље папире да би и његов зет могао да исели у САД-у, Ану и њену мајку је у Југославији затекао рат. Тетка, која је била повод за одлазак из САД-а, у међувремену је умрла, а 1946. године је умрла и Анина мајка, па је Ана код Министарства унутрашњих послова у Загребу затражила одлазак у САД за себе и своју породицу. Будући да је задржала америчко држављанство, одобрење за одлазак јој није могло бити ускраћено, али је излазна виза била издата са клаузулом „без повратка”. Истовремено, њеном мужу и деветогодишњој кћерки Зденки је, иста институција, молбу за иселење одбила, па је енергична млада жена отишла у Београд, где је, уз писмену жалбу, тражила и лични пријем код надлежног чиновника, и тамо „била срдачно примљена и обећано ми је, да ће се жалба удовољити тако да ће мој супруг и кћерка... моћи одмах иза мене да отпутује... (а она је морала да отпутује одмах)... јер је ваљност визе на мом пасошу истичала” У свом писму, којим се обратила директно Александру Ранковићу и одакле смо преузели овај текст, посебно је истакла: „Били смо подпуно увјерени, да се наше жртве за вријеме окупације, као и наш рад у садашњој фази изграђивања наше земље, довољна легитимација, да се удовољи нашим жељама, односно молбама... Одбор Н. Ф., као и одбор А.Ф.Ж-у Загребу... приредили су ми (уочи одласка) опроштајну вечер”.²⁴ Пошто на свој допис није добила никакав одговор, обратила се после осам месеци за заступништво и помоћ подружници Хрватског радничког потпорног друштва „Напредак”, у Аликипи (Aliqipra), у Пенсилванији, где је живела и они су у њено име интервенисали код амбасаде ФНРЈ у Вашингтону. Амбасада је допис проследила Кабинету маршала Југославије, али је од Министарства унутрашњих послова добила обавештење да је жалба по овом предмету опет одбијена.

Будући да се радило о страном држављанки чије је дете, девојчица, имало тек девет година, постојали су сви услови да се, у складу са важећим расписом, одобри иселењавање бар за дете, у циљу заједничког живота са мајком која је имала прече право старатељства над малолетном децом, како је то признато породичним законом у свим земљама света, па и у Југославији. Разлог што се није тако поступило у овом случају лежи, највероватније, у ставу Ане Шоштар Бешан који је она несмотрено изнела

²⁴ АМИЈ, фонд КМЈ, I-5/18, писма од броја 3/999 до 3/407.

у свом наредном допису, упућеном маршалу лично. Она се, не могавши да се помири са извесношћу да у скоријој будућности, а можда и више никада, неће моћи да види своју породицу, после негативног одговора добијеног преко Амбасаде, обратила Титу молећи да јој он помогне „да се неправда исправи (јер је после разговора у Министарству унутрашњих послова у Београду очекивала другачије решење, а у ствари)... доведена сам у блудњу... и сада на тој блудњи у коју сам доспјела увјеравањем органа који о томе одлучују, гради се пропаст наше обитељи. Не могу никако разумјети што имаде нетко у Југославији од тога да тамо буде мој супруг и моја кћи. *Зар било које теоретско становиште може бити вриједније од екзистенције једне обитељи?*”²⁵ Узевши у обзир све напред наведене чињенице, као и неуобичајену енергичност мајке која је, ипак, била држављанка земље са којом народне власти нису биле спремне да се конфронтирају, нарочито по једном оваквом питању, пронађено је солмонско решење да, иако је добила излазну визу са клаузулом „без повратка” може, ако то жели да се врати у Југославију и да настави породични живот. Није нам, из расположиве грађе, познато шта се даље дешавало са овом породицом.²⁶

Приликом разматрања приспелих жалби на ускраћивање издавања путних исправа деци и омладини и молби за повољно решење било је од велике важности да молиоци у свом образложењу не доводе у питање квалитет живота у новој Југославији, као ни способност друштва да се успешно брине о подизању и васпитавању деце и омладине која би остала да живе самостално, одвојена од остатка породице. Образложења која су брижни родитељи сматрали као најлогичнија, као на пр. да када би деца остала у земљи без мајке) „не би, за сигурно добро прошла дочим би морала бити надгледана под странцима који, ако би можда и били добри људи, не би могли бити, уз најбољу вољу, надокнадити ону нежну љубав коју само мајка може осјећати за своју дјецу”²⁷ ма колико сувисло и здраворазумски звучала у приватном разговору, нису представљала ваљан аргумент за власти које су се трудиле да докажу да је народна држава у стању да организује бригу о деци и омладини, често квалитетније од самих родитеља и да њихово васпитање усмери ка успешнијој изградњи (како се то онда говорило) новог човека.

Много више шанси да њихова молба буде повољно решена су имали родитељи који су остављали утисак да схватају да је, фактички, дошло до промене прописа по којима се добијају путне исправе и да се мире са тиме, и захтевају само оно што се могло, по њиховом мишљењу,

²⁵ Нагласио аутор.

²⁶ АМИЈ, фонд КМЈ, I-5/18 писма под бројевима од 3/399 до 3/407.

²⁷ АМИЈ, фонд КМЈ, I-5/18, Из писма Мирка Ојуровића из Ванкувера (Vancouver), Канада, писмо број 974/5.

испунити. Међу такве спада Јелена Војводић из Ајддаха (Idaho), у САД-у. Она, у свом обраћању Маршалату, наводи: „Прошлог пролећа ми је јавио конзул из Београда, нека правим за моју кћерку... и њену кћерку Петру стару 14, а да кћи Јелена стара 16 година не може бити пуштена, ово сам учинила али сад опет пишу да не могу добити путнице за ниједног од њих” и зато се обраћа Маршалату за интервенцију, наводећи да њена кћерка Ружа има и два сина који „су били војници... па Вас молим да ми пустите кћерку Ружу и њену Петру, кад већ Јелена не може да иде.”²⁸ Сличан начин обраћања је одабрао и Петар Зечевић из Аделаиде, у Аусталији: „Имам двоје деце (женских), једно старо 12 а друго 9 година... Моја жена је поднела молбу у Београд на надлежно место... власти су јој одбиле молбу... Ја Вас најлепше молим да... потпомогнете молбу моје жене да добију излазну визу и дођу код мене, пошто су то три женске особе и држава нема никакве користи од њих.”²⁹ Нисмо пронашли трагове да су ове молбе прихваћене, али ни да су одбијене.

У посматраном периоду младој држави која још није развила индустрију било од животне важности да не остане без иједног радно способног грађанина. То је, по нашем мишљењу, био један од основних разлога због којег су одбијане бројне, наизглед правно и логично утемељене жалбе. Један од примера који покрепљује ово наше тврђење је писмо-молба Ивана Брукете из Окленда (Auckland), на Новом Зеланду. Он се још двадесетих година иселио на Нови Зеланд и добио тамошње држављанство, одакле се, ради женидбе вратио у Југославију, где је проживео неколико година и стекао троје деце. При повратку на Нови Зеланд, повео је сина, а жена и две кћери су остале, прикупиле документа и добиле дозволу, али нису могле да отпутују због почетка рата. После рата, будући да су постојећа документа вероватно била уништена и неупотребљива, а и мајка им је у међувремену умрла, његове кћерке су поново поднеле захтев за издавање путних исправа и новоизрађена идентична документа, као што су то чиниле и пре рата. Очекивало се повољно решење. Када је оно изостало, отац се, најпре 26. маја 1949. године, обратио за интервенцију маршалу Титу. Оставши без одговора на своје прво писмо, он се маршалу обратио поново 13. јануара 1950. године, поткрепивши ово писмо, према тражењу својих кћери, свечном изјавом овереном код јавног бележника којом гарантује да поседује довољан иметак у месту боравка: „Ја имадем овдје моју земљишну Фарму са воћњаком и виноградима и Кућном посједом гдје да моје кћерке самном станују и ја се као њихов Отац подузимљем за њих сву моју скрб и сваку одговорност за њихово уздржавање и сваку осталу скрб, на себе.”³⁰

²⁸ АМИЈ, фонд КМЈ, I-5/18, писмо 1340.

²⁹ АМИЈ, фонд КМЈ, I-5/18, писмо 1284/С.

³⁰ АМИЈ, фонд КМЈ, I-5/18, писма од броја 2/74 до 2/79.

Интересантно је да је и овај човек, као и сви остали који су подносили молбе Маршалату, био тврдо уверен да је за његове недаће крив неко од нижих чиновника. „Ја сам се зато хитно писмено обратио Другу Маршалу Титу,³¹ са жалбом против тога поступка непотребног одуговлачења... И заиста сам обавијештен од моје кћерке – да је Друг Тито примио ту моју молбу и по истој поступио с налогом да наше Окружне Народне Власти поспијеше са тим ријешењем и издањем њихових папира.”³²

Истина је била да је Министарство унутрашњих послова затражило извештај од одељења за пасоше и визе по овом предмету и добило следећи одговор: „Ћерке именованог Марица, рођена 1926 и Вера, рођ. 1934 г. Живе у Вргорцу, котар Метковић... Марица по занимању кројачица, а Вера се бави домаћинством. Врло су сиромашног стања... (али с обзиром на то да су се почеле) дружити са непријатељски расположеним елементима (није упутно повољно решити њихову молбу)... Обзиром на горње податке, као и на то да су именоване младе девојке и способне за привређивање, ми им нисмо одобрили иселење у Нови Зеланд.”³³ На самом листу одговора, маршал је написао своју сагласност и образложење: „Девојке су одрасле и нису им потребни храниоци. Не може се дозволити.”³⁴

Истоветни разлози су руководили Одељење за пасоше и визе Министарства унутрашњих послова ФНРЈ и у случају издавања путних исправа Даница Брукети, рођеној 1913. године, и њеном сину Владимиру, рођеном 1935. године, ради одласка код супруга, односно оца у Калгари, у Канади. У свом извештају по овом предмету, Одељење за пасоше и визе образлаже своје ускраћивање за издавање потребних докумената једним јединим разлогом: „Молбу именоване смо негативно решили из разлога што је именована млада и здрава жена способна за привређивање, сем тога хоће са собом да води сина старог 15 година”.³⁵ На листу извештаја маршал је написао своје мишљење: „Син се не може пустити у Канаду”.³⁶ Даља судбина ове породице нам није позната, али је врло вероватно да мајка није напустила сина у том узрасту, те да је и она остала у Југославији.

У још неугоднијој позицији се нашла Аница Шурић, супруга иселеника Ивана Шурића из Њу Џерсија, у САД-у. О њеној молби је Одељење за пасоше и визе поднело следећи извештај: „Молбу именоване смо негативно решили из разлога што именована хоће са собом поведе троје деце, и то Недељку стару 16 година, Маријана старог 14 г. и Анђелку стару 12

³¹ Мисли се на претходно писмо. Примедба аутора.

³² Исто.

³³ Исто.

³⁴ АМИЈ, фонд КМЈ, I-5/18, акт број 2/79.

³⁵ АМИЈ, фонд КМЈ, I-5/18, акт број 2/152.

³⁶ Исто.

година. Сва деца уче сада школу и за пар година ће се укључити у привреду”.³⁷ На листу извештаја Маршал је написао своју одлуку: „Дјецу не може водити у Америку”.³⁸

Уопште, ако из перспективе родитеља подвргнемо разматрању одредбе о недопуштању деци изнад 14 година излазак из земље, можемо закључити да је драстично снижавање старосне границе за децу која могу добити путне исправе ради спајања породице имало као један од главних разлога да спречи и њихове мајке да се, саме, без деце, иселе у иностранство.³⁹ На тај начин је, привидно, остављана слобода избора мајкама и на њих је пребацивана целокупна одговорност за било какву евентуалну одлуку на коју се, даље, нису могле никоме жалити. Напротив, у очима јавности, нарочито западних земаља до чијег позитивног мишљења је комунистичком режиму било посебно стало, и разних организација за бригу о људским правима, власти нове Југославије су, наизглед, само поштовале њихову одлуку и њихов избор.

Колико је новој Југославији недостајала радна снага, нарочито стручна, види се из уљудно и разложно написане молбе коју су маршалу упутили Самуел и Рахел Ашер из Рамле (Ramleh), у Израелу. „Усуђујемо се да упутимо молбу Вама друже Маршале, јер нас на то тера велика невоља: несносна болест и родитељска љубав. Оставили смо у Југославији два своја сина, два своја ока: Ашера Самуел Ашер, апотекар војне болнице у Скопљу и Алберта Самуела, лекара главне војне болнице у Београду. Ми смо у старости од 86 и 81 годи. Дошли смо у Израел сами без синова који су се били пријавили за прву партију иселења у Израел, но увиђајући да су као стручњаци још потребни Југославији, одустали су, односно одложили своје иселење до завршетка Петогодишњег плана. Ми смо тада схватили ту потребу и нисмо инсистирали и пошли сами. Ми смо стари и болесни људи... Зато Вас молимо и преклињемо... да нам пустите синове... да последње дане свог живота проживимо са својом децом... и да се мање мучимо”.⁴⁰ Није нам позната даља судбина ове молбе.

³⁷ АМИЈ, фонд КМЈ, акт број 2/413.

³⁸ Исто.

³⁹ Мада, морамо и то евидентирати, било је и жена које су пристајале да отпутују без деце која нису добила потребну дозволу, нарочито ако се радило о нешто старијој мушкој деци коју су могле оставити на бригу и старање рођацима. Оне су то радиле у нади да ће, касније, моћи да издејствују и њихов долазак и припајање породици. Такав је, на пример, био случај извесне Стефаније Сизгорић из Аркадије (Arcadia) у Калифорнији, САД: Она је, најпре у САД отпутовала сама, пошто није могла да добије право одласка и за сина, а затим, накнадно, заједно са мужем, писала маршалу и молила да допусте њиховом сину да се придружи родитељима. Молба је била одбијена. АМИЈ, фонд КМЈ, I-5/18, писмо број 269.

⁴⁰ АМИЈ, фонд КМЈ, I-5/18, писмо број 1938.

Интересантно је уочити да је исељавање ради склапања брака са страним држављанима било предвиђено само када се радило о женским особама, односно грађанкама Југославије. У случају удовице Вере Ликон из Постојне знамо да јој је одобрен одлазак у Италију ради склапања брака са Мериголи Виториом из Трста, јер је лично маршал за то дао сагласност.⁴¹ Али, остало нам је непознато какав је био резултат искрене, готово очајничке молбе Арона (Ронија) Абинуна из Јерусалима. Он је један од југословенских Јевреја који се иселио у Израел при организованом исељавању. У Сарајеву је оставио своју велику љубав Славицу Шпирић која, будући да се нису на време венчали, није могла да пође са њим.⁴²

У одлучивњу по поднетим молбама, Тито је захтевао мишљење Управе државне безбедности и углавном је поштовао њене процене. Ипак, задржавао је право да понекад одлучи и противно њеним препорукама. Као карактеристичан се може узети пример Руже Урошевић из Београда, којој је требало издати путне исправе по молби њеног сина настањеног у Лондону. Ружа је од УДБ-е добила негативну карактеристику: „Њен други син учествовао је у покрету Д. М. и често путовао у Њемачку и натраг. Пред ослобођење је посљедњи пут отишао тамо и тамо је остао. (...) Због овог Ружа је једно време по ослобођењу била... у затвору... Трећи јој је син по капитулацији... заробљен и одведен у Њемачку у логор. (...) Ружа је нервозна и по нарави дрска жена, па чак и према фронтвцима... Добива пакете од сина који се налази у Енглеској”⁴³. Иако је Ружин син молио да му мајка дође у посету на само три месеца, маршалу је, на основу управо оваквог извештаја морало бити јасно да се поменута гопођа неће вратити натраг у Југославију када већ једном буде отушла у Енглеску. Ипак, дао је одобрење. На самом листу извештаја је написао: „Одобрити ако има своју валуту”⁴⁴.

Од 127 молби, притужби и жалби грађана које смо обрадили, око једну четвртину чине молбе које се тичу проблема насталих око издавања путних исправа за САД, Канаду и Нови Зеланд. За највећи део нисмо наишли на информацију о томе како су решене. Оне за које таква информација постоји биле су решене неповољно, или све указује на то да је крајњи исход био неодлазак, јер су молбе резултирале Титовим одговором који је сасвим био у складу са правилима предвиђеним Расписом. Процентуално, највише жалби Маршалату и неповољно решених молби односило на усељење у САД, Канаду и Нови Зеланд. Што се тиче жалби које су се односиле на негативна решења Министарства унутрашњих послова по питању исељења у земље Јужне Америке: Ургвај, Бразил, Аргентину и Чиле, од прегледаних

⁴¹ АМИЈ, фонд КМЈ, I-5/18 писмо број 1115.

⁴² АМИЈ, фонд КМЈ, I-5/18, писмо број 1170.

⁴³ АМИЈ, фонд КМЈ, I-5/18, Полицијски извештај број 3/743.

⁴⁴ Исто.

14 молби, неповољно су биле решене само три. Свих тридесетак молби страних држављана, углавном немачких грађана и бивших фолксдојчера, који су молили да се одобри долазак члановима њихових породица које су остале у Југославији, биле су повољно решене. Повољно су решене и молбе грађанина Француске који су тражили повратак својих брачних другова – југословенских грађана који су били задржани приликом посете својим рођацима у земљи. Такође је позитивно решена и молба госпође из Луксембурга да се дозволи излазак из Југославије њеном сину, такође грађанину Луксембурга, за којег нисмо успели да сазнамо како је уопште доспео у Југославију.

Summary

The Attitude of the Authorities of the New Yugoslavia toward the Problem of Separated Families

Key words: Yugoslavia, economic emigration, human law, problem of separated families

Due to the difficult economic situation a considerable number of inhabitants left the Kingdom of Yugoslavia until the outbreak of the Second World War. Their departure was primarily motivated by economic considerations, and had as its definite result, employment in the countries of acceptance, adoption of the local citizenship, naturalization and taking up permanent residence. These economic migrants left behind their families with whom they stayed in touch, and once they had acquire real-estates and the necessary financial possibilities, they would collect the documents in order to bring the remaining members of their nuclear families (wives and children) to their new homeland. The way the families of the economic migrants could obtain the emigration passports was legally set down by the Law on Emigration of August 1923.

The beginning of the Second World War disrupted all spheres of human life, including further emigration aimed at bringing families together. Once the war was over, it seemed the conditions for the process of reuniting families, which had been interrupted by the war, were propitious.

However, the matter of issuing passports in the period under review was not regulated by new laws of the newly constituted Democratic Federal Yugoslavia, i.e. the Federal People's Republic of Yugoslavia, so by default and in keeping with the usual theory and practice of law application, (which stipulate that lacking the newer legally defined and codified legislation the legal acts according

to territorial principle are to be applied, i.e. that the existing laws of states which had existed in a given territory should be observed as binding, even though these states had experienced territorial and social reform) the existing legal stipulations of the pre-war time were applied.

As regards the possibility of enjoying the right to obtain passport for leaving Yugoslavia with the aim of uniting with one's family in the period under scrutiny, we can distinguish three periods. The most propitious period for acquiring passports was during the functioning of the temporary government of the Democratic Federal Yugoslavia, at the time armed activities had ceased. Comparatively propitious period was the one until May 1951. The supreme Communist Party organ of the new Yugoslavia issued a decree on the way the passport applications of the families of economic migrants were to be handled. This decree had de facto force of a law. Immediately after passing the decree, the Departments of Passports and Border Service of Ministries of the Interior of all republics were sent a circular letter dealing with the way applications for the above mentioned passports were to be handled. The circular letter was meant only for internal use and in some cases it perceptibly limited the rights foreseen by the Decree.

All relevant international organizations and institutions in the time under review, were cognizant of the Decree's existence and content, but the Yugoslav citizens were not.

Until the time the Decree and the Circular Letter were passed, there were no major infringements of rights of the families of economic migrants to obtain passports. After that, the infringements of this right became more frequent, and citizens turned to the Cabinet of the Marshal of Yugoslavia or to Josip Broz Tito in person.